

STRESZCZENIE

W ciągu ostatnich 30 lat archeologia społeczna stała się jednym z najpopularniejszych i najprężniej rozwijających się nurtów w archeologii brytyjskiej. W jej ramach obserwujemy narastający nacisk na poszukiwanie "ludzi w pradziejach" oraz postulat uważniejszego badania zarówno jednostek, jak i grup społecznych.

Przyjmując Altusserowskie rozumienie ideologii, założyłam, iż postawa światopoglądowa badacza znajdzie odzwierciedlenie w tworzonych przez niego lub nią tekstach naukowych, zwłaszcza dotyczących zagadnienie zagadnienia początków różnicowania społecznego. W niniejszej pracy przedstawiam zatem schematycznie uporządkowane postawy ideologiczne i wynikające z nich formy narracji na temat przeszłości. Układają się one wzdłuż osi. Przedstawiłam zatem dwóch paralelnych podziałów ideologicznych, a więc: liberalne - komunitarne, oraz modernistyczne-postmodernistyczne.

Postawy modernistyczne charakteryzują się znacznym przywiązaniem do idei postępu, rozwoju, rozumu i porządku. Postmodernistyczne z kolei akcentują polifoniczność i negują hierarchie, oraz przekonanie o możliwości obiektywnego poznania. W ramach archeologii cechy modernistyczne przejawiane są przez wiele nurtów - od archeologii tradycyjnej, przez funkcjonalistyczną, procesualną, aż po współczesne nurty postmarksistowskie czy kognitywne. Archeologia postmodernistyczna jest o wiele skromniejsza w swoim zakresie. Ogranicza się bowiem do szeregu różnorodnych podejść skupionych pod wspólnym określeniem archeologia postprocesualna.

Wątki liberalne i komunitarystyczne z kolei nie znajdują równie klarownego rozdzielenia w ramach archeologicznych orientacji badawczych. Oba wiążą się jednak z szeregiem zakorzenionych w kulturze Zachodu, przekonań o przeszłości, związanych bardzo często z myślą XIX wieku, a nawet oświecenia. Aksjologia przekonań na temat przeszłości, obecnych w intelektualnej panoramie współczesnego Zachodu, posiada więc silny rys liberalny (Hobbes, Adam Smith, Herbert Spencer, Lewis Henry Morgan, Engels, Lubbock), w którym uwidacznia się przekonanie o indywidualistycznej, rozumowej i progresywnej naturze człowieka i społeczeństwa. Równoległe, choć mniej licznie, funkcjonują przekonania o orientacji bardziej komunitarystycznej (Rousseau, Bachofen, Fromm) kładące nacisk na wspólnotowość, egalitaryzm i afektywność.

W oparciu o powyższe przekonania tworzone są teorie dotyczące różnicowania społecznego. Wśród najpopularniejszych znajdują się koncepcje stopniowej hierarchizacji

(różnicowanie wertykalne). Zakładają one linearny rozwój społeczny od grup prostych do coraz bardziej złożonych, a równocześnie jednocześnie coraz bardziej zhierarchizowanych.

Równocześnie, zróżnicowanie społeczne konceptualizowane jest w archeologii z perspektywy horyzontalnej, obejmującej różnicowanie grup społecznych i jednostek. Badania te obejmują głównie zagadnienie tożsamości, rozumianej zarówno jako przynależność, jak i element indywidualizujący. Z drugiej strony jednak, w interpretacjach archeologicznych, pojawiają się także zapożyczone z etnologii teorie osobowości archaicznej, antyindywidualnej i rozproszonej.

Wyraziste nacechowanie ideologiczne, widoczne w każdej z tych konceptualizacji wynikać może z faktu, iż archeologia, tworząc narracje na temat przeszłości, zanurzona jest w aktywnym działaniu na gruncie teraźniejszości. Przeszłość bywa więc narzędziem legitymizowania teraźniejszości, a ludzi w pradziejach nierzadko widzi się podobnymi do ludzi współczesnych.

Opisane powyżej aspekty ideologiczne najwyraźniej widoczne są w przypadku kilku epok i ich geograficznych realizacji: bliskowschodniego i europejskiego neolitu, chalkolitu oraz początków epoki brązu. Zmiany kulturowe, społeczne, gospodarcze i technologiczne tych epok postrzegane są najczęściej z punktu widzenia archeologii społecznej jako odzwierciedlające pewne arbitralnie im przypisywane wartości.

W światopoglądzie modernistyczno-liberalnym różnicowanie społeczne będzie więc widoczne pod postacią hierarchii społecznych. Dawniej uznawano je za automatyczny rezultat rozwoju technologicznego, od lat 70. jednak są one coraz częściej łączone z władzą i prestiżem. W obu wypadkach kojarzone są także z materialnym bogactwem. Ekskluzywizm rankingu opierać się ma na racjonalnych kalkulacjach, oraz logice współzawodnictwa i korzyści.

Wzorce modernistyczno-liberalne widoczne są także w przypadku różnicowania horyzontalnego. Ich realizacja opiera się głównie na przekonaniu o postępującej progresywnie indywidualizacji, związanej z porzuceniem archaicznych, egalitarnych i wspólnotowych wzorców przez członków wybranych, ekskluzywnych grup społecznych czyli elity. W ramach tego pojęcia wprowadza się również zagadnienie tożsamości grupowej, czyli przynależności do pewnych, również elitarnych wzorców kulturowych.

Światopogląd postmodernistyczno-liberalny także odzwierciedlony zostaje w narracji archeologicznej pod postacią zainteresowania kwestiami tożsamości. Tym razem jednak są to płynne i zmienne tożsamości jednostkowe, widziane z perspektywy hiperindywidualizacji.

Ideologia komunitarystyczna z kolei reprezentowana jest głównie przez narracje z dominującym przekonaniem o prahistorycznym egalitaryzmie, pacyfizmie i ekologizmie. W ramach tego światopoglądu wprowadza się także do narracji archeologicznej teorie archaicznej osobowości, zapożyczonych z antropologii.